

NEAMUL ȘOIMĂREȘTILOR

- pentru o mai dreaptă cinstire -

O nouă vizitare a operei lui Mihail Sadoveanu, cu atenția îndreptată asupra perioadei dintre debutul furtunos din 1904 cu cele patru plachete de proze și *Hanu Ancuței*, ne arată că până la capodopera din 1928, Sadoveanu a publicat un volum de mare importanță în diacronia operei sale: **Neamul Șoimăreștilor** (1915). Suferințele tânărului roman au fost inventariate și judecate de exegeza sadoveniană, dar mai puțin meritele lui. În cele ce urmează ne propunem să punem în evidență acele aspecte ale romanului, care să justifice o mai dreaptă cinstire a lui.

În raport cu ceea ce urmează după, **NȘ** este o operă medie ca valoare, dar ea nu trebuie scoasă din diacronia creației scriitorului deoarece ea înseamnă început de drum sigur: “Cu *Neamul Șoimăreștilor* cortina cade peste o etapă.” (Constantin Ciopraga)

După gestația destul de înceată și chinuită (Samson Bodnărescu, V. A. Urechia, Gh. Benescu-Silva, Radu Rosetti și chiar Sadoveanu cu *Frații Potcoavă*, *Șoimii*, *Vremuri de bejenie*), cu **NȘ** se semnează certificatul de naștere a romanului istoric românesc.

Chiar dacă este încă tributatar canonului romantic și modelelelor (Dumas, Sienkiewicz etc.) **NȘ** temperează izbucnirea tumultoasă a imaginației și a vocației tânărului scriitor pentru evocarea istorică. Desprinderea de modele și pășirea pe propriul său drum se face treptat, iar metamorfozarea romanului de *capă și spadă* (romanul aventurii, a luptei – atemporale și aspațiale – dintre Bine și Rău) în roman istoric original și românesc se face prin introducerea cu subtilă artă a câtorva ingrediente specifice: elemente (motive, structuri tipologice și morale) de basm și baladă, relația specifică între uman și natură (semnele naturii, istoricizarea naturii), o anumită filosofie și ideologie asupra istoriei. Toate acestea își încearcă diapazonul în **NȘ**. În el putem identifica germenii unui *Weltanschauung* sadovenian. O primă componentă a concepției scriitorului este **vechimea**. Dacă prima este de natură conceptual-istorică, a doua, **răzășimea**, (“Oamenii Măriei Sale – Țara”) este de sens social-politic. Pentru rapsodul nostru, istoria – cea orală și cea a documentului, dă mărturie despre vechimea, permanența și statornicia unui neam, despre năzuințele lui, care îi îndreptățesc **locul** sub soare. De aceea istoria trebuie evocată și literar.

În **NȘ** înmuguresc coordonatele viitoarelor romane istorice ale marelui povestitor: cea eroică, cea națională, cea socială, cea a meditației asupra destinului uman în istorie. Sinteza lor deplină, cu adânci semnificații naționale și universale, se realizează în *Frații Jderi*. Două propoziții cu caracter de apoftegmă, scoase chiar din romanul despre care vorbim, pot fi puse drept moto acestei secțiuni a operei lui Sadoveanu: “Noi avem sub brazdă, țărâna neagră mai mulți decât cei care trăiesc astăzi”; “Morții poruncesc celor vii”.

Tematic și ideologic romanul istoric sadovenian merge pe două direcții: cel care zugrăvește “vârsta de aur” – o societate patriarhală și idilică, stabilă și bogată, societatea obștiilor sătești, și cel care descrie “destrămarea paradisului” (N. Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărții*, 1976, p.183). Cele două vârste le putem identifica deja în **NS**. Credem că putem face o paranteză. În multe studii asupra operei lui Sadoveanu s-a încercat explicarea și chiar cosmetizarea sămănătorismului scriitorului fiind pus, printre altele, pe seama influenței lui Nicolae Iorga și a colaborării la “Sămănătorul”. Sămănătorismul scriitorului nu poate fi negat, numai că el are cauze și înțelesuri mult mai complexe decât se crede și estetic net superior sămănătorismului din opera altor confrăți. Aici menționăm: în primul rând demofilia – sub diferitele ei haine ideologice este o coordonată puternică a literaturii noastre până la Marea Unire și chiar după; în această tradiție literară și-a petrecut Sadoveanu “anii de ucenicie”, în al doilea rând “sămănătorismul” îi este lui Sadoveanu ontologic; apropierea de Iorga, colaborarea la revista “Sămănătorul” și alte situații de acest gen au fost o “întâmplare”, un adaos care i-au oferit cadrul de afirmare.

În urma luptei de la Cornul lui Sas, 1612, victorios cu ajutor turcesc, Ștefan Tomșa dobândește scaunul Moldovei înlăturându-i pe Movilești, filopoloni. Tudor Șoimaru, protagonistul romanului, e căpitan în oastea lui Tomșa. În urma luptei între Tudor Șoimaru, Simeon Bârnovă și Cantemir, beiul tătarilor veniți în sprijinul Tomșei, se leagă, ca în romanul cavaleresc, o puternică frăție de cruce. După luptă, pentru credință și faptele de arme, Tudor nu cere noului domn decât o ... permisie pentru a merge în satul natal pentru care l-a prins un mare dor. În călătoria spre locul nașterii e însoțit de cei doi frați de cruce. În drumul spre casă poposesc la un han și sunt implicați (se implică) într-o aventură de viteji cavaleri: salvarea domniței Magda, fiica unui boier pe nume Stroe Orheianu, răpită de ... zmeu, Vasca, cazac în slujba Movileștilor. Lui Tudor îi cade dragă fata.

Ajuns în Șoimărești, sat de pe apa Răutului, Tudor este recunoscut de “moș Mișu”, fratele tatălui ucis mișelește, pe când era prunc, de boierul împotriva căruia s-a ridicat cu sabia întru apărarea moșiei răzășilor. Află că ucigașul tatălui său nu este altul decât tatăl fetei de care s-a îndrăgostit. Aflat “Între Scila și Caribda”, Tudor face un drum în Polonia pe urmele Magdei pentru a limpezi apele. O întâlnește la balul de la palatul magnatului Coribut. Tudor suferă dușul rece al adevărului. Magda refuză să-l recunoască, iar Stroe Orheianu îl demască drept spion al lui Tomșa. E arestat, dar datorită lui Bârnovă și slujitorilor Ispas și Ilun reușește să părăsească palatul și se întoarce definitiv la cuib.

Însoțit de bătrânul Mișu și având asupra lui vechile “înscrișuri” de la voievozii cei vechi, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, Tudor se înfățișează la divanul lui Tomșa. Domnitorul le recunoaște și le întărește drepturile asupra pământurilor strămoșești. Roata istoriei se învâрте. Tomșa trădat de boieri pierde tronul. Movileștii reveniți la domnie “repară nedreptatea” suferită de credinciosul lor, Orheianu. Boierul se reîntoarce la conacul de la Murgeni, însoțit de Magda devenită soața unui nobil polon. Însoțit de soldații ginereului, boierul intră în satul Șoimăreștilor pentru a lua în stăpânire întreaga moșie a răzășilor. În lupta care are

loc, Tudor pedepsește cu moartea pe boier pe care îl trage până pe mormântul lui Ionașcu. Conacul de la Murgeni e dat focului purificator, locul e arat (ca în *Dumbrava Roșie*, poemul lui Vasile Alecsandri). Magda și soțul ei sunt lăsați să se întorcă nevătămați în Polonia. În finalul poveștii, destul de patetic, conform rețetei romantice, aflăm că “Domnița Magda și-a purtat lumina ochilor ei prin țări străine și pribeagă a rămas până la mormânt; ci totuși ceva din visul ei de tinerețe a rămas pentru totdeauna în taina poienii [...]”, iar “Tudor și Anița și Miha, și toți ceilalți răzăși au fost urgișiți și prigonțiți, dar s-au ținut tare.”

Chiar dacă romanul nu se impune printr-o construcție deosebită, totuși sunt de semnalat câteva aspecte care în timp vor trece printr-un proces de rafinare primind pecetea sadovenianismului. Scenariul epic este constuit pe două “povești”: cea cavalească a iubirii și cea a luptei împotriva boierului, pentru dreptatea răzășilor; treptat glasul datoriei se impune total.

Deocamdată epicul este liniar, întâmplările din care e construită intriga se succed absolut cronologic, capitolele sunt condensate epic, iar titlurile capitolelor, calchiate după modelul cronicarilor, sunt, în symbolismul și metaforismul lor, expresive și sugestive; limbajul, dialogurile și ospătarea la hanuri dau primele semne ale ceremonialului ce va deveni **ramă sadoveniană** pentru capodopere ca *Hanu Ancuței*, *Creanga de aur*, *Frații Jderi*.

Placa turnantă a romanului este capitolul *Crucea răzășilor*. Estetica, etica și ideologia lui vor fi regăsite, dezvoltate și aprofundate, în următoarele scrieri de evocare istorică.

“Puiul se întoarce la cuib” în ochi cu chipul fetei și cu sufletul plin de ceasul iubirii, “vântul dimineții îi deșteaptă amintiri vechi.”

Intrarea în sat se face urmând parcă un ritual, într-o duminică, zi de sărbătoare, când pomii erau în floare. Întoarcerea pribeagului este eveniment pentru întreaga comunitate, fiind marcat de sunetul clopotului, iar locul de adunare al oamenilor este biserica și cimitirul. Tudor Șoimaru se întoarce dintr-un loc profan, străin, în unul sacru (cf. Mihai Ungheanu, *Lecturi și rocade*, 1978, p.101)

“-Fraților, zice [Tudor] cuprinzând mâinile tovarășilor lui, acesta e satul meu.

-E un sat ca oricare altul, îi răspunse Cantemir.

-Se poate, dar acesta-i al meu și nu l-am văzut de douăzeci de ani.”

“Satul cu casele mari acoperite cu stuh, case curate, răzăsești, se întindea într-o vâlcică, sub poală de pădure. Apa Răutului curgea pe vale subțire și limpede, scăzută de seceta verii. Nuci mari se ridicau din vii, și un grangure cânta în pacea satului, în lumina dimineții. Era o zi de duminică și toaca începu să sune în clopotnița bisericii albe c-o duruire melodioasă.”

Șoimaru se opri, își descoperi capul și-și făcu cruce, murmurând pentru el:

“-De învățătura aceasta veche a bunicului uitasem ...”

Cei trei oșteni descălecase și pornică spre biserică. Ceea ce văd e un adevărat ritual:

“femeile și fetele cu cațaveici și cu fuste de lână, dungate cu vârste galbene și roșe pe fond negru, veneau la leturghie. Femeile aveau broboadă cafenie pe cap; fetele erau cu capetele goale gătite cu flori de grădină. Unele erau frumoase și spionau cu priviri agere pe cei trei oșteni.

Veneau și răzăși în urma lor, îmbrăcați în straiile cu care aveau obiceiul să iasă la oaste: ciubotele de piele roșă, cu pantaloni largi și încrețiți în jurul mijlocului dintr-un șiac cafeniu și ilic negru cu nasturi rotunzi de argint și cu mâneci largi. Toți priveau curioși la străinii care intraseră în sat. Se uita și Șoimaru cu luare aminte la ei, dar nici un obraz nu-i erau cunoscut.”

Nu este locul aici pentru un comentariu etnografic și sociologic al textului, dar e de reținut imaginea de icoană a paradisului care este țara în imaginarul scriitorului.

Judele satului dă binețe celor trei străini și-i întreabă cine sunt și pe cine caută. Tudor își spune numele. Auzidu-i-l, din rândul răzășilor se îndreaptă spre el “moș Mihu”, fratele lui Ionașcu, părintele său. Recunoscându-l bătrânul “Îl apucă de mână și-l trase între mormintele țintirimului. Clopotele bisericii tăcură; se alinară și vocile oamenilor; și sub cireșii sălbatici, care-și coborau rădăcinile între oasele morților, se făcu în lumina dimineții tăcere. Moș Mihu îl duse în fața unui mormânt îngrijit, acoperit cu flori:

- Aici, băiete, grăi Mihu îndesat, odihnește părintele tău Ionașcu! La mormântul lui noi îngenunchem cu toții ...

Ca prin farmec, clopotele porniră iar, a treia oară – și răzășii îngenunchiară cu toții. Cu ochii împânziți de lacrimi Tudor cetea slovele săpate pe crucea de piatră:

Aici este groapa
Unde zace robul lui Dumnezeu, IONAȘCU
Din neamul ȘOIMĂREȘTILOR
Care s-a strămutat la cele veșnice lăcașuri
la anul de la zidirea lumii 7102 ...”

Bătrânul Mihu îi *tălmăcește* epitaful, devenit testament pentru Tudor:

“-Aici este îngropat părintele tău! Strigă la ureche bătrânul Mihu. A pierit ucis de buzdugan mișelesc, pentru că s-a ridicat pentru drepturile și obcinile noastre strămosești, sculând la război toate neamurile și toate asezările orheienilor! ...

Clopotele tăcură iar [...].

Amintiri crâncene răscoliră deodată mintea și sufletul lui Tudor. Cu ochii încruntați cetea neconținut slovele mari de pe crucea tatălui său [...]

-Cine-i!? strigă Tudor sărind în sus cu ochii mânioși [...] Cine? Strigă înăbușit Șoimaru.

-E boierul cel mare de la Murgeni! Storie Orheianu cel plin de averi și fală! ... zise răzășul Mihu întunecat și aspru.

La aceste vorbe, Cantemir și Simeon se repeziră înainte. Tudor Șoimaru rămase ca fulgerat, cu ochii rotunzi, înfricoșați de groază lăuntrică. [...]

-A venit vremea; Dumnezeu te-a trimis între noi, și ai de îndeplinit o datorie!” și îi mai zise bătrânul Mihu: “[...] pe urmă caută pe acela care a pus în mormânt pe părintele tău.”

În sufletul lui Tudor bântuia o furtună groaznică. Văzându-l zburcându-se între iubirea pentru fata boierului și răzbunarea pe el pentru uciderea părintelui, Simeon îi spune, sprijinindu-l moral: "Când vor trece toate și se vor limpezi toate în sufletul tău, atunci te vei trezi și vei urma calea de la care nimica nu te poate întoarce [...]. Au să te cheme înapoi amintirile și morții." Spusele fratelui de cruce se vor adevăra: "Peste sufletul lui greu izbit și sângerat se așază o liniște și-o hotărâre. Dragostea lui îi părea o rătăcire - și hotărâse să clădească iar casa risipită și să ridice din paragină livada lui Ionașcu." (sn - IP) Despovărat, Tudor s-a întors definitiv **acasă**.

Cu toate acuzele de idilism sămănătorist și de paseism, paginile care evocă reîntâlnirea cu satul natal, cu neamurile și cu morții sunt de o poezie nostalgică prin care trece o undă de tragic. Nici nu se putea o altă imagine pentru vremurile evocate, nici pentru vremea scriitorului și starea lui sufletească.

În acest înțeles trebuie judecat și finalul **poveștii** despre Tudor și neamul său de răzăși, ca și mărturisirea scriitorului considerate prea patetice: "Iar Tudor și Anița și Mihai, și toți ceilalți răzăși au fost urgisiți și prigoniți, dar s-au ținut tare. Pe urmă cei care au venit după ei au fost călcați și supuși de alții; și vremea neconținut i-a lovit până ce le-a plecat fruntea adânc în pământ.

Bunicii mei sunt strănepoții acelor oameni. Și această istorisire de acum trei sute de ani, din vremea când strămoșii erau încă dârji, am scris-o în liniștea unei prisăci având în inima mea răsănetul durerii lor."

Sadoveanu e un moralist în descendența lui Miron Costin. Opera îi e plină de înțelepți și ziceri înțelepte încât e îndreptățită aserțiunea "*Sadoveanu, Divanul înțeleptului cu lumea*" (Monica Spiridon).

Cu fiecare operă, tot mai artist, scriitorul transferă înțelepciunea sa, culeasă din cugetarea populară și din cărți, personajelor. Chiar din **NS** se poate extrage un buchet de vorbe înțelepte. Spicuim: "Ș-un fir de iarbă își are rădăcina lui"; "[...] legea lui Mahomed, a lui Isa și a lui Moise sunt date de Dumnezeu. El la fiecare a spus: A ta-i legea bună. Dar care-i cea mai bună numai el știe. Toate-s bune, poate și el a înzestrat pe fiecare seminție cu legea care i se potrivește." Vorbele acestea ale lui Cantemir-bei sunt o avampremieră la sociogonia cu care începe *Baltagul*. Alte exemple: "Ai spus, dar nu puteai să știi."; "Fiecare dintre noi e un drum de pulbere"; "În ziua de azi oamenii se deosebesc după rudeni și se adună după prietenii"; "Frățiile de război se leagă repede, dar prietenii mai domol își face loc după potriveala sufletelor"; "sălbateca lor fire de oșteni făcea loc razei de lumină care totdeauna a stat ascunsă în sufletul omului."

Și raportat la tipologia umană de până la 1915 și la cea care urmează, **NS** rămâne o bornă pentru "Umanitatea sadoveniană de la A la Z". În miniatură, în datele ei esențiale, întâlnim în **NS** gama variată a personajelor sadoveniene cărora li se poate aplica criteriile de clasificare și caracterizare folosite, spre exemplu, de Pompiliu Marcea ori de Constantin Cristian Bleotu.

Început ca roman de *capă și spadă*, din primele pagini facem cunoștință cu cei trei mușchetari: Tudor Șoimaru, Simeon Bârnovă și Cantemir-bei. În conturarea

imaginii celor trei frați de cruce, Sadoveanu se abate de la schema devenită celebră prin Dumas. Scriitorul nostru nu le atribuie doar calitățile știute, de mușchetari (vitejie, arta armelor, loialitate, comportament cavaleresc). Astfel, pe ostașul-cavaler Tudor îl va face un justițiar bine motivat național și social; lui Simeon Bârnovă îi dă o ținută de cărturar, om cumpătat și înțelept, iar pe tătarul Cantemir îl înzestreză cu darul cunoașterii oamenilor. Mai există un aspect pe care îl considerăm semnificativ și care trebuie evidențiat. Dacă avem în vedere problematica socială și națională a romanului, observăm că cei trei mușchetari, dar mai ales Tudor și Cantemir, sunt poziționați într-o anumite opoziție: Tudor întruchipează statornicia, legătura cu pământul și morții lui - Măria Sa Țara; tătarul Cantemir este nomadul războinic. De câteva ori Cantemir îl caracterizează pe Tudor tocmai în spiritul acestei deosebiri: "Eu n-am înțeles niciodată, îndârjirea voastră pentru pământ, certurile și sângele vărsat pentru un colț de grădină, când lumea lui Dumnezeu e așa de mare [...]. Voi sunteți ca și codrii de la Orhei, care stau locului lor de-o mie de ani..."

Pare un paradox, dar schematismul personajelor nu este chiar o neîmplinire. Simțind inconștient/conștient că păsește într-o etapă nouă de creație, scriitorul își schițează în noua carte niște **tipare** în care își va turna viitoarele personaje, vii, complexe sau nu, după necesitățile impuse de specificul fiecărei opere de evocare: viteazul, răzășul țăran și oștean, Marele Domnitor, voievodul cel nevrednic, tiranul, boierul demofil, dar și cel fugar și trădător, înțeleptul, domnița. Cu tot romantismul său, Sadoveanu este un clasic în ceea ce privește caracterul personajului. Personajul e construit pe o dominantă, fie socio-morală, fie psihologică. Portretul lui este realizat prin acumulare de detalii (înfățișare, vorbe, gesturi, etc.) care coroborate scot în relief dominantă personajului.

Tezismul romanului se manifestă în tipologia personajelor și relațiile dintre ele. Și totuși sunt mai verosimile și mai complexe/complicate decât se arată la prima lectură. Pornindu-se de la această primă lectură comentariile au neglijat individualitatea personajelor, ele fiind analizate doar în măsura în care ele pun în lumină pe Tudor Șoimaru, protagonistul romanului.

Eroul parcurge un drum existențial dramatic. În anii prunciei, în urma sângerosului conflict social, alături de fratele mai mare ia calea pribegiei. Învață meșteșugul armelor și colindă pe meleaguri străine. Pribegia printre străini înseamnă pentru Tudor experiență de viață. Viața de cavaler îi căleşte brațul și îi ascute mintea. Dar toate astea nu-i umple golul din suflet pe care îl simte tot mai des și mai puternic: "Nu știu de ce, în anii aceștia în care mă aflu, după atâta pribegie m-a pălit așa un dor să-mi văd neamurile și pământul în care am cunoscut lumina soarelui", spune Tudor fraților săi de cruce. Mirându-se de vorbele fratelui de cruce Cantemir-bei îi replică: "Asta-i boală moldovenească. De ce? N-ai cer necruprins până la Dumnezeu? N-ai stepă fără hotar? Omul trebuie să fie ca pasărea văzduhului și ochiul lui nu trebuie să încremenească asupra unei pietre ... Mormintele noastre tătărești, de la hanul nostru cel mare, Timur, au rămas prin toate pustietățile lumii, și noi ne-am mișcat ca pulberile pământului."; "-Moldovenii, îi explică Bârnovă tătarului, sunt blăstămați să nu se poată despărți de moșia lor."

Fire tare și supus “blestemului”, Tudor se salvează de primejdia dezrădăcinării și înstrăinării. Vestea că Tomșa strânge oaste este prilejul care îi grăbește întoarcerea la cuib. Întors acasă, Șoimaru trăiește o experiență echivalentă unei inițieri, cea a confruntării dintre “demonul tinereții” și imperativul “morții poruncesc celor vii”. El trece printr-o dublă metamorfoză, parcurge drumul de la eros la iubirea familială – iubirea întemeietoare, care prin generațiile viitoare duce mai departe istoria, și drumul de la răzbunătorul de sânge la justițiar. În final în mod simbolic Tudor reface casa părintească, se căsătorește cu Anița și luptă pentru punerea în drepturi a răzășilor săi.

Tudor se desăvârșește ca om. Scriitorul a făcut din el un simbol, scriind în destinul lui teza sa. Reușita stă în faptul că, dacă teza este transparentă, nu cade în tezism. Scriitorul surprinde acele condiționări istorice, sociale și psihologice care fac credibile personajele și acțiunile lor.

Alături de rolul lui moș Mișu în recuperarea de către Tudor a rădăcinelor un rol important îl are viziunea fantomei tatălui. Secvența respectivă, având model *Hamlet*-ul lui Shakespeare, este excepțională și organică în structura romanului ca moment psihologic în evoluția eroului: “Sta încremenit, i se ațintiră ochii, și-n umbra chiliei, i se arată ieșind ca dintr-un mormânt răzășul care-i era tată, sângerat la frunte și cu ochii închiși. Era o umbră: plutea nedeslușit cu mâinile încrucișate pe piept ca un Hristos. Șoimaru gemu de suferință la vedenia aceasta, își scutură capul, își trecu mâna pe frunte și pe ochi – și și-o trase în jos muiată de lacrimi ca de un sânge al mortului.”

Prin raportare la personaje din viitoarele romane vedem că Tudor anticipează, spre exemplu, pe Gheorghiuță din *Baltagul*, pe Ionuț din *Frații Jderi*, iar moș Mișu, cel ce conduce brațul tare al lui Tudor la îndeplinirea datinei străbune și a poruncii morților, pe Vitoria Lipan, mama lui Gheorghiuță.

Bătrânul Mișu e tiparul răzășimii, om dârz, cu simțul libertății și dreptății în sânge, dem și înțelept. Are mândria răzășului, țăran liber și oștean al țării. Mișu este **memoria** pe care și-o redobândește Tudor, urmașul.

Doar cu trei apariții, Magda, fiica Orheianului, are un rol important în intriga romanului; prin cele trei apariții ea punctează evoluția lui Tudor. Prima apariție – salvarea ei de către cavalier din mâinile zmeului răpitor, cazacul Vasca – înseamnă momentul înflorii erotice a *domniței* și a *salvatorului*. Însă iubirea Magdei pentru Tudor se ofilește repede. Capricioasă, dar fără voință, ea ascultă de imperativele (ambițiile) sociale ale tatălui. La a doua apariție – întâlnirea cu Tudor pornit în căutarea ei, Magda refuză să-l recunoască. A treia prezență este cea din finalul romanului, pe cât de patetică, pe atât de complexă în înțelesuri. Faptul că ea îl înștiințează pe Tudor despre acțiunea tatălui ei împotriva răzășilor arată că Magda, cu tot comportamentul perfid față de Tudor, nu a uitat **prima dragoste**; ca un adevărat *cavaler*, Tudor lasă pe fosta domniță, însoțită de soțul ei șleahitic, să părăsească nevătănată conacul boieresc dat focului purificator. Din acest moment ea pribegii prin străinătăți până la mormânt, cu o durere adâncă și nedeslușită în suflet. Magda deschide seria extraordinar de bogată a personajelor feminine din lumea scriitorului. Ca înfățișare, Magda devine modelul frumuseții fizice pentru

multe personaje feminine din creația sadoveniană, caracterizate de un amestec aproape bizar de frunusețe rece, statuară și de căldură carnală, de pasiune și dăruire, dar și de orgoliu, de spirit de conservare socială. Că își urmează sau nu glasul inimii, destinul unui personaj ca Magda este unul nefericit.

Boierul cel mare de la Murgeni este tipul boierului fugar și trădător. El cumulează toate însușirile negative care fac din el unul din factorii care duc la "destrămarea paradisului". Moartea lui în cimitirul din curtea bisericii este simbolică. Pentru acest personaj, scriitorul a avut ca document cronică și ca model pe Moțoc, personaj din nuvela lui Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușeanu*.

Altă figură de uneltitor și trădător este Nicoriță, armașul lui vodă Tomșa. Ca și pentru boierul Orheianu, scriitorul folosește aceeași sursă și model. Pedepsa lui Tomșa este mai cuntă decât lovitura de buzdugan sau tăișul sabiei. În pedepsirea vânzătorului, Tomșa urmează gândul unui om din rândul celor "proști dar mulți": "-Doamne, măi! [...] ce i-aș face eu să fiu ca Vodă! Eu nu l-aș tăia, nu! Eu l-aș calici, ca să trăiască o viață și să se canonească." La porunca lui vodă, gâdele îi scoate ochii.

Pentru Tomșa, Sadoveanu a avut model pe Alexandru Lăpușeanul, protagonistul celebrei nuvele a lui Negruzzi. Tomșa imaginat de Sadoveanu e personaj tipic romantic, construit din însușiri opozabile: crud și melancolic; ostaș viteaz, dar și setos de sânge; răzbunător, dar și cu simț politic. Este neiertător cu boierii vicleni și trădători, dar un demofil conștient că răzășimea e cheia puterii sale, de aceea față de aceasta se vrea, după spusa cronicarului, "ca un părinte". Temperamental este un sangvin (a se vedea dezlănțuirea, aproape isterică, de gesturi, vorbe, priviri). Pofta de putere și caracterul sângeros fac din el un Tiran.

Anița lui Savin, în viziunea lui Sadoveanu, ilustrează dragostea adevărată și statornică, opusă erosului și narcisismului Magdei. Prin iubirea ei naivă, dar sinceră și profundă, Anița dăruiește lui bădița Tudor liniște și fericire, *împlinire și durată* prin întemeiere de familie. Frumusețea ei sufletească, caldă și răbdătoare vindecă rănila Șoimarului. Frumusețea Magdei este una exterioară, doar a trupului. Schema aceasta, în forme și intensități diferite, va fi reluată de scriitor în multe din operele ce urmează după **NȘ**. În viziunea sa, scriitorul îi mai atribuie Aniței un rol semnificativ. Să ne amintim de secvența în care, față în față cu Tudor, ea întreabă și tot ea răspunde, reconstituind astfel întâmplări trecute și fragmente din biografia lui Tudor. În această ipostază, Anița este rapsodul popular care prin **poveste** transmite istoria din generație în generație.

În *Anii de ucenicie* scriitorul mărturisește: "Istoria a fost primul meu obiect de predilecție", iar în *Mărturisiri* găsim o altă confesiune: "Fiind pământean drept din neam în neam, am urmat legea inimii răzășilor și moșnenilor noștri și n-am cunoscut ura ci numai dragostea în formele ei multiple, fie pentru semenul meu, fie pentru trecut, fie pentru datină, fie pentru acest pământ pentru care au suferit și au luptat generațiile anterioare."

Marea literatură de evocare istorică a lui Sadoveanu începe cu **NȘ**. Cu acest roman începe procesul de cristalizare a raportului dintre ficțiune și adevărul istoric,

și direcția pe care o va urma acest proces: o concepție proprie, diferită de cea romantică, dar și de cea realist-științifică de reconstituire. Chiar dacă prin faptele închipuite și transpuse într-un scenariu epic, scriitorul nu respectă litera documentului istoric, totuși nu-l contrazice deoarece faptele povestite urmează logica lui “ar fi putut să fie sau s-ar fi putut întâmpla, în felul impus de scriitor.” (Eugen Stănescu, *Imaginea Evului Mediu românesc în opera lui Mihail Sadoveanu*, în VR, nr.11/1960). În plan strict literar, Sadoveanu nu scrie nici roman-nud de aventuri cavalești, nici roman-reconstituire de epocă. El scrie un roman istoric vizionar. Evocând istoria în curgerea ei dramatică, Sadoveanu meditează asupra ei căutând legile existențialului; el caută în istorie dovezi pentru vechimea și permanența neamului pe **acest pământ**, pentru făurirea în timp a fizionomiei lui. Prin romanul său istoric oferă prezentului o lecție. Toate aceste aspecte își arată geana în **NȘ**.

În textura romanului mai există o problemă care trebuie scoasă la vedere, problemă pe care a sesizat-o și Andrei Terianu în prefața care însoțește ediția din 2011 în BPT-Jurnalul național: conține **NȘ** și o teză națională pe lângă cea socială? “s-ar putea ca nu întâmplător Sadoveanu să fi început să-și publice în foileton romanul în toamna lui 1912, când se împlineau [...] o sută de ani de la pacea [...] în urma căreia Moldova s-a văzut nevoită să cedeze Rusiei Basarabia. Să fie o coincidență că reprezentanții cei mai de seamă ai virtuților strămoșești sunt un *neam* de răzăși așezați taman în ținutul Orheiului?”.

NȘ nu numai cronologic, ci și ca semnificație rămâne borna de început al romanului istoric sadovenian, românesc în toate încheieturile sale și prin care Sadoveanu s-a impus ca voce distinctă, de valoare universală în cadrul acestei specii literare.